

”Isä toi härän tänne ja sitten keitimme lihakeittoa tuossa laavussa.”

Saamenkielinen kielipesä kulttuurin ja kielen välittäjänä

Rauni Äärelä

Saamenkielisissä kielipesissä elvytetään uhanalaista saamen kieltä saamelaisessa ympäristössä. Kaikki kolme Suomessa puhuttua saamen kieltä, pohjoissaame, inarinsaame ja koltansaame, ovat uhanalaisia ja vaarassa kadota. Kieliä elvyttämään on perustettu saamenkielisiä kielipesiä, jotka ovat päivähoitopaikkoja alle kouluikäisille lapsille. Kielipesä onkin kulttuurinen kasvuympäristö, jonka tehtävänä on kielitavoitteiden lisäksi luoda lapsille saamelaiskulttuuriin pohjautuva ympäristö. Lisäksi kielipesässä on ainutlaatuinen pedagoginen ote, jota voidaan kutsua *kielipesäpedagogiikaksi*. Sen keskiössä ovat kielen elvyttämisen lisäksi saamelaiskulttuurista ja yhteisöstä nousevat teemat kuten luontoyhteyden vahvistaminen, luonnon ymmärtäminen ja luonnon kiertokulun mukaisesti eläminen. Näitä teemoja kielipesien arjessa toteutetaan varhaisen täydellisen kielikylvyn menetelmin.

Tämä artikkeli perustuu vuonna 2016 julkaistun väitöstutkimukseni tuloksiin. Tutkimuksessani seurasin yhden pohjoissaamenkielisen kielipesän arkea yhden toimintavuoden aikana. Tutkin erityisesti, minkälaisista toiminnoista saamenkielinen kielikylpy kielipesässä rakentuu ja miten saamen kielen käyttöä tuetaan ja elvytetään kielipesän toiminnoissa. Näistä toiminnoista muodostin termin kielipesäpedagogiikka. Tutki-

muksen teon aikana perustimme Sodankylään pohjoissaamenkielisen kielipesän, ja tutkimukseni valmistuttua vuonna 2016 toteutimme Sodankylässä opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittaman saamenkielisen kielikylvyn laajentamista koskevan hankkeen. Hankkeessa valmistui muun muassa Sodankylän kunnan ensimmäinen pohjoissaamenkielisten kielipesien varhaiskasvatussuunnitelma, kielipesien uudistetut saame-

laiseen varhaiskasvatukseen perustuvat toimintasuunnitelmat sekä kaksikielisen opetuksen opetussuunnitelma.

Kielipesäpedagogiikan käsitteestä

Saamenkielinen kielipesä toimii saamen kielen ja kulttuurin viitekehyksessä, jonka muodostavat saamen kielen elvytys, saamelaiskulttuuri, saamelaiskasvatus ja kielen omaksuminen (Äärelä 2016, 209).

Kielipesäpedagogiikan muodostaa alla olevan kuvion *komsiopallo*, joka saamelaisessa kulttuurissa tarkoittaa lapsille annettavaa suojelusesinettä. Hopeisesta pallosta roikkuu laukkasia, jotka heleällä äänellä pitävät pahat henget ja maahiset loitolla. Se kiinnitetään komsioon, sänkyyn, vaunuihin tai kantokoppaan. Väitöstutkimukseni tulosten pohjalta olen rakentanut komsiopalloon yhdeksän laukkasta, parittoman määrän, kuten komsiopalloissa aina on. Laukkaset kuvaavat kielipesäpedagogiikan peruseriaatteita – toimintoja, joiden avulla kieltä omaksutaan kielipesässä. Näitä toimintoja ovat: kielipesän ensisijaiset toiminnot, luonnon vuotuiskierto perustuva toiminta, yhteisö ja vierailijat voimavarana, pienryhmäpedagogiikka, teemaopetus, aamupiiri, kielen omaksumista tukevat leikit, sadut ja kerronta sekä materiaaliresurssit.

Mallin taustalla olevat saamen päävärit korostavat kielipesäpedagogiikan saamelaista ja kielen omaksumisen viitekehystä: saamen kielen elvytystä, saamelaiskulttuuria, saamelaiskasvatusta ja kielen omaksumista. Saamen pääväreistä punainen symbolisoi tulta, vihreä maata, keltainen aurinkoa ja sininen vettä.

Kielipesäpedagogiikka on osa saamelaispedagogiikkaa. Saamelaispedagogiikka tarkoittaa kaikkea kasvatus- ja

koulutustoimintaa, joka on kosketuksessa saamelaisuuden kanssa (Keskitalo 2019, 118). Saamelaispedagogiikka on erityinen pedagogiikan muoto, jossa on kyse oppimisympäristön ja oppijan roolien sovittamisesta saamelaiskulttuurin mukaisesti. Saamelaispedagogiikka on osa yleistä kasvatustiedettä, joka yhdistää kasvatustieteen keskustelun ja tieteenkehityksen sekä perinteisen saamelaisen kasvatuksen. Nykyisen koulutusjärjestelmän ja kasvatusideologioiden valossa saamelaispedagogiikka haastaa ja perinteisen tiedon roolia formaaleissa kasvatustieteissä. (Ks. Keskitalo ym. 2011, 84–106; 2014, 89–90.)

Pigga Keskitalon, Kaarina Määtän ja Satu Uusiautin (2014, 90) mukaan saamelaispedagogiikan kehystekijät jakautuvat neljään osa-alueeseen: kolonisaatioon, rajoitettuun itsemääräämisoikeuteen, monikulttuurisuuteen ja liminalisaatioon. Yhdessä ne muodostavat his-

toriallis-kulttuurisen kontekstin saamelaispedagogiikalle ja koko saamelaisopetuksen kentälle. Keskitalo kollegoineen (2014, 91) osoittaa, että tarkasteltaessa saamelaisten kolonisoitua kouluhistoriaa ja länsimaisen koulukulttuurin vaikutusta saamelaisiin, voidaan todeta, että saamelaisopetus ja sen tutkimus toimivat erilaisilla rajapinnoilla, liminaalitulilla. Saamelaisopetus toimii ikään kuin rajapinnoilla, joissa näkyy saamelaisen kasvatuksen lisäksi länsimaisen kasvatuksen perinteitä. Kaikissa saamelaisten asuttamissa valtioissa saamelaiset alistettiin koulutuksen avulla pakotettuun assimilaatioon. Saamelaiset joutuivat osittain luopumaan äidinkielestään ja muuttamaan saamelaiskulttuuriin sisältyviä arvoja ja elämäntapoja. Saamelaisten laajempi herääminen omien oikeuksien puolustamiseen tapahtui 1960-luvulla. (Keskitalo ym. 2014, 18.)

Kuva 1. Kielipesäpedagogiikan malli (Äärelä 2016, 208).

Kielipesä pähkinänkuoressa

Saamenkielinen kielikylpy perustuu varhaiseen täydelliseen kielikylpyyn (pohjoissaameksi *árrádievaslaš giellalávgun*; englanniksi *early total immersion*), joka aloitetaan päivähoitossa. Varhaisen täydellisen kielikyllyn tavoitteena on toiminnallinen kaksikielisyys. (Olthuis ym. 2013, 51–52; Äärelä 2016, 26.)

Itsessään kielikylpy on maailmanlaajuisesti suosittu ja tutkittu opetusohjelma, jonka määrittely on haasteellista sen moninaisten toteuttamisen muotojen vuoksi. Kielikylvyllä on kuitenkin välttämättömät piirteet, joiden on toteuduttava, jotta toimintaa voidaan pitää kielikylpynä. Lisäksi kielikyllyn toteuttamisella on rakenteellinen liikkumavara, joka voi vaihdella kielikylpyohjelmittain. Rakenteellisella liikkumavaralla tarkoitetaan esimerkiksi kielikyllyn aloitusajankohtaa, kestoa ja annettavan opetuksen määrää. (Bergroth 2015, 13.) Kielikylvyt voidaan jakaa luokkiin sen mukaan, milloin kielikylpy aloitetaan (varhainen, viivästetty, myöhäinen), mikä on opetuksen intensiteetti (täydellinen, osittainen), tai mikä on kielikylpykielen asema (maan virallinen kieli, vähemmistökieli, vieras kieli) taikka oppilaiden kielellinen tausta (yksisuuntainen, kaksisuuntainen) (Harju-Luukkainen 2013, 2; Sjöberg ym. 2018, 15).

Suomessa saamenkielistä kielikylpyä on toteutettu vuodesta 1993 lähtien, jolloin Sevettijärvellä toimi kokeiluluontoinen koltansaamenkielinen kielipesä (Huss 1999, 145; Seurujärvi-Kari 2012, 20). Ensimmäiset toimintansa vakiinnuttaneet kielipesät perustettiin Inariin, Ivaloon ja Sevettijärvelle vuonna 1997 (Pasanen 2015, 121). Tällä hetkellä Suomessa on 13 kielipesää, joista kahdeksan on pohjoissaamenkielisiä, kolme inarinsaamenkielisiä ja kaksi koltansaamenkielisiä. Kaikki kielipesät ovat osa kuntien saamenkielisiä varhaiskasvatuspalveluita, lukuun ottamatta kolmea inarinsaamenkielistä kielipesää, joita hallinnoi vielä Inarinsaamen kielen yhdistys.

Kielipesien toiminnan toteuttamisessa on joitakin haasteita, joita on pyritty viime vuosina aktiivisestikin ratkaisemaan. Esimerkiksi kuluvana vuonna 2020 toimintansa aloittanut opetus- ja kulttuuriministeriön johtama saamenkielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämisryhmä käsittelee kielipesätoiminnan kehittämistä työssään. Haasteet kohdistuvat laajasti toiminnan toteuttamista koskevaan lainsäädäntöön ja suunnitelmiin. Saamelaisilla on perustuslain takaama oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin, mutta varhaiskasvatuslainsäädännössä veloitetaan saamenkielisen päivähoiton järjestämiseen vain ensikieltään saamenkielisille lapsille. Kie-

len elvytyksen piirissä olevien saamelaislasten oikeutta saamenkieliseen päivähoitoon ei ole turvattu.

Valtakunnallisella tasolla varhaiskasvatussuunnitelman tulisi linjata ja velvoittaa riittävän selkeästi ja perusteellisesti, mitä saamelaiskulttuuriin ja saamelaiskasvatukseen perustuva päivähoito ja kielipesätoiminta ovat ja mitä niistä tulisi paikallisesti päättää. Alueellisella ja kunnallisella tasolla taas tarvitaan riittävästi tietoa ja taitoa toiminnan järjestämiseen sekä kehittämiseen. Saamelainen päivähoito ja kielipesätoiminta ei ole tällä hetkellä niin vakiintunutta toimintaa, että sitä voitaisiin järjestää ilman kokoai-kaista kehittämistarvetta.

Saamenkieliset kielipesät ovat sisarusryhmiä ja lapset ovat iältään 0–5-vuotiaita. Lisäksi kielipesissä voidaan järjestää saamenkielistä esiopetusta sekä aamu- ja iltapäivätoimintaa. Ryhmässä voi siten olla eri ikäisiä lapsia, joilla on erilaiset kielitaidot ja kognitiiviset taidot. (Laiti 2018, 65; Äärelä 2016.) Opettajat käyttävät kohdekieltä puhumalla vain kielikylpykieltä eli saamea lapsille (Saamelaiskäräjät 2009, 9). Tavoitteena on, että kielikylpytaipaleen lopussa lapsi olisi saavuttanut toiminnallisen kaksikielisuuden eli taidon toimia kahdella kielellä käyttäen kieliä eri tarkoituksiin arkipäivän tilanteissa (Harju-Luukkainen 2013, 8; Laurén 2008, 60).

Saamen kielen elvytystä kielipesissä

Saamelaisessa varhaiskasvatussuunnitelmassa (Saamelaiskäräjät 2009, 8) painotetaan kielen merkitystä ihmiseksi kasvamisessa. Sen mukaan kieli rakentaa yhteistä maailmaa ja kulttuuriamme. Kielen kautta lapsella on mahdollisuus kokonaisvaltaiseen osallistumiseen saamelaisyhteisössä. Toisaalta saamelaiset ovat olleet alueellaan vuorovaikutuksessa eri kielten ja kulttuurien kautta ja siksi myös arvostavat hyvää kielitaitoa. Kieli on sekä erittäin tärkeä kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen väline, että etnisen yhteenkuuluvuuden symboli. (Balto 1997, 127; Helander 2016.) Kielen säilymisen elinehto on kielten käyttömahdollisuuksien vahvistaminen kaikilla elämän osa-alueilla. Monille lapsille saamenkielinen päivähoito tai kielipesä voi olla lapsen ainoa saamenkielinen ympäristö. (Saamelaiskäräjät 2009, 8.)

Kielipesässä kieli ulottuu kaikkeen toimintaan, jopa barbit puhuvat saamea, kuten seuraava esimerkki kielipesän kielikäytänteistä osoittaa.

Olemme kielipesän pienessä huoneessa isompien lasten ja yhden ohjaajan kanssa. Lapset leikkivät pöydän ääressä ja sen ympärillä barbeilla. Jokaisella on oma barbinsa tai He-Man-ukkonensa ja he leikkivät omaa leikkiään, mutta kuitenkin yhteistä leikkiä. He ovat

kaikki menossa yhden barbin häihin, jotka pidetään pöydän päällä. Vuoroin joku lapsista selittää omaa touhuaan ja barbin pukemista. Pian ohjaaja kysyy: ”Man giela dat min barbit leat hállán dien maŋŋá go mii leat činadan daid?” (”Mitä kieltä nämä meidän barbimme ovat puhuneet sen jälkeen, kun me olemme pukeneet heidät?”) Lapset jatkavat leikkejään osin saameksi ja osin suomeksi.

Kielen elvytyksen piiriin otetaan kaikki päivähoitoikäiset lapset, jolloin kyseessä on enemmänkin pyrkimys yhtäaikaiseen kaksikielisyyteen kuin perättäiseen kaksikielisyyteen. Kielipesätoimintaan liittyy olennaisesti koko perheen ja yhteisön sitoutuminen kielen elvyttämiseen, eli kaikki, jotka kieltä osaavat, puhuvat sitä lapselle myös kielipesän ulkopuolella. Useimmiten muut puhujat ovat isovanhempia, jotka ovat oppineet kielen kotonaan, mutta nämäkin sukupolvet alkavat vanheta ja kadota. Yhteyden luominen näiden sukupolvien ja puhujien kesken on siten yksi kielen elvytyksen tärkeimmistä ulottuvuuksista. (Ks. Olthuis ym. 2013; Pasanen 2015.)

Kolonisoidulle kansalle, jolle assimilaatiotoimenpiteet ovat kohdistuneet juuri etnolingvistisen identiteetin tuhoamiseen, äidinkielen määritelmässä painottuu samaistuminen. Saamelaiset samaistuvat saamen kieleen ja sen ensikielenä oppiminen on vaarantunut

useiden sukupolvien ajaksi assimilaatiotoimenpiteiden vuoksi. Kielenelvytys on merkityksellistä assimilaation jälkeisessä ajassa, ja se on keskeinen keino hoitaa assimilaation perinnön taakkaa (Fishman 1991, 201).

Saamelaisen kasvatuksen näkökulmasta saamen kieli on keskeisessä asemassa. Kieli on arvo, jonka oppimalla tulee osaksi saamelaista yhteisöä ja sen kulttuurista viisautta. Kerttu Vuolabin (2000, 14) mukaan vähemmistökieli muistuttaa ketunpoikasta, jonka täytyy selvitä yksin ilman lauman turvaa. Selviytyäkseen ketunpoikasen täytyy katsoa ja kuunnella, olla täydellisen tietoinen kaikista vaaroista hänen ympärillään, olla valmiina piiloutumaan, juoksemaan pakoon sekä ottamaan huomioon kaikki muut metsän olennot. Kielen elvytyksen yhtenä tavoitteena on palauttaa saamen kielen arvostus ja merkityssuhde kulttuurin välittyemisessä sukupolvelta toiselle.

Saamelaiskulttuuri toiminnan keskiössä

Väitöstutkimukseni keskiössä oli saamenkielisen kielikylvyn tarjoama kielen ja sen myötä kulttuurin oppimisen ympäristö. Tutkimuksessa kielipesäohjaajat nostivat usein esille tarpeen toteuttaa toimintaa juuri saamelaisesta

kulttuurista käsin. Kasvatuksen tavoitteena on *enkulturaatio* eli kasvattaa lapset osaksi saamelaista yhteisöä. Enkulturaation tavoite voi kuitenkin jäädä hiljaiseksi ja näkymättömäksi tavoitteeksi, mikäli sitä ei kirjoiteta suunnitelmallisesti järjestäjätasolla auki toimintaa koskeviin ohjeistuksiin ja suunnitelmiin. Ylös kirjaamisilla vältytään myös säädösten toimintaan kohdentuvilta negatiivisilta vaikutuksilta ja kahdella perustalla toimimiselta, josta Marikaisa Laiti kirjoittaa väitöstitelmässään (ks. Laiti 2018).

Juuri saamelaiskulttuurista kumpuaavien toimintojen toteuttamisen opettajat kokevat hankalaksi sekä varhaiskasvatuksessa että opetuksessa. Esimerkiksi Rauna Rahko-Ravantin (2016) tutkimuksen mukaan institutionaaliset käytänteet rajaavat saamelaisopettajien mahdollisuutta toteuttaa opetusta saamelaiskulttuurin lähtökohdista käsin. Omassa tutkimuksessani ohjaajat kuvasivat näitä saamelaiskulttuurin toteuttamisen arjen haasteita esimerkiksi näin:

Kielipesäohjaaja 1: Diedusge lea dat gažaldat, ahte sáhttago deike goikebierrgu bidjat. Ahte diet lea vehá diet mat bohtet vuostá. (Tietenkin on tämä kysymys, että voiko tänne kuivalihaa laittaa [roikkumaan]. Että se on vähän sellaista, mitä tulee vastaan.)

Kielipesäohjaaja 2: Nu ja maid borrat. (Niin ja myös syödä.)

Haastattelija: Manin? (Miksi?)

Kielipesäohjaaja 3: Dat galgá leat leimattu. (Sen pitää olla leimattu.)

Kielipesäohjaaja 1: Dat biergu. (Sen lihan.)

Kielipesäohjaaja 2: Ovdalgo dien sáhtta deike doalvut. (Ennen kuin voit tänne tuoda.)

Kielipesäohjaaja 1: Gal dat lea eambo diekkár njuolggádus. (Kyllä se on enemmän sellainen sääntö.)

Kielipesäohjaaja 1: Muhto jus smiehta nuppe gežiid, ahte gii mis jearrá, ahte leahppetgo dii addán goikebierrgu mánáide? (Mutta jos ajattelee toisin päin, että kuka meiltä kysyy, että oletko te antaneet kuivalihaa lapsille?)

Kulttuurikasvatusta voidaan toteuttaa useista eri perusteista ja lähtökohdista. Kulttuuriseen moninaisuuteen perustuvan kasvatuksen tavoitteena on hyväksyä ja ymmärtää erilaisia tietämisen tapoja ja luoda oppimisyhteisöjä, joissa jokaista kuunnellaan ja arvostetaan. (Eerola-Pennanen 2017, 241.) Vaikka kielipesissä saamelaiskulttuuriin kasvaminen on toiminnan keskeinen elementti, kasvatetaan lapset monikulttuurisuuteen, jonka tavoitteena on kunnioittaa ihmisen oikeutta olla erilainen (Saamelaiskäräjät 2013, 9). Moninaisuutta arvostavan ja sosiaalisesti uudistavan kasvatuksen tavoitteena on kasvatetaan sellaisia kansalaisia, jotka rakentavat

yhteiskuntaa palvelemaan aina paremmin kaikkien ihmisryhmien ja kulttuuriin hyvinvointia. Kasvatuksen tavoitteena on vähentää etnosentrismiä, tiedostaa valtakulttuuri ja sen rakenteet, sekä laajentaa ajatusmaailmaa. Lapsista tulisi kasvattaa demokraattisia, oikeudenmukaisia ja sosiaalisesti taitavia lapsia, jotka osaisivat toimia demokraattisessa yhteiskunnassa tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden puolesta. (Grant & Sleeter 2005.)

Kielipesän työntekijät vahvistivat lasten yhteenkuuluvuuden tunnetta suhteessa saamelaiseen yhteisöön, työntekijöihin, heidän sukuihinsa ja lopulta toisiinsa. Yhteisöllisyys ja yhteenkuuluvuus ovat hyvin merkittävässä roolissa saamelaisessa kasvatuksessa. Perinteisesti lapsi on aina kasvatettu osaksi ympäröivää yhteisöä, johon kuuluvilla aikuisilla on myös lapsen kasvatusvastuu ja oikeus. (Saamelaiskäräjät 2009, 11.) Kielipesän ohjaajat pitivät aktiivisesti yhteyttä ympäröivään yhteisöön. He osallistuivat lähiympäristön tapahtumiin kielipesän lasten kanssa ja kielipesässä kävi vieraita usein. Kielikylpypäiväkodeissa tiivis yhteys ympäristöön onkin tavallista, jotta lapset pääsevät käyttämään ja kuulemaan kieltä arkipäiväisissä tilanteissa, myös muualla kuin päiväkodissa (Mård 1996, 35).

Päämääränä pärjäävä ihminen

Saamenkielisen kielikylvyn toteutus ta-
pahtuu saamelaisen kasvatuksen ja sen
arvojen kontekstissa. Saamelainen kas-
vatus pohjautuu perinteiseen tietoon
(*árbediehtu*), joka on luonteeltaan hiljais-
ta tietoa, eikä sitä usein ole kirjoitetussa
muodossa (Saamelaiskäräjät 2006, 10).
Jelena Porsangerin ja Gunvor Guttormin
(2011, 98–125) mukaan *árbediehtu*
on saamelaisten kollektiivista viisaut-
ta ja taitoja, joita on käytetty vuosisa-
tojen ajan elinkeinojen kehittämiseen.
Árbediehtu siirtyy suullisesti käytän-
nön ja kokemuksen kautta sukupolvelta
toiselle ja yhdistää näin menneen, nyky-
hetken ja tulevaisuuden.

Asta Balton (1997, 44–51) mukaan
saamelainen kasvatus tarkoittaa epä-
suoraa kasvattamista, jossa lapset kas-
vatetaan kurin ja nuhtelun sijaan sosiaa-
lisen kontrollin avulla yhteisön jäsenik-
si. Lapsi oppii ottamaan vastuun omista
toimistaan ja itsetunto kehittyy luonnol-
lisesti. Saamelaisen kasvatuksen yhtenä
tavoitteena on yksilön kehityksen tuke-
minen siten, että hän osaa kognitiivises-
ti selvittää ongelmat, joita hän voi kohda-
ta yllättäen. Saamelainen yhteisö odottaa
yksilöltä valmiutta selvittää uusien haastei-
den edessä ja siksi lapsen omatoimisuu-
den kehittymistä halutaan tukea. Lapsen
ymmärtämisen ja tietoisuuden lisäänty-

minen omista teoistaan näkyi tutkimuk-
seni kohteena olleessa kielipesässä esi-
merkiksi näin:

Olemme kielipesän pihalla ja seu-
raamme lasten leikkejä. Yksi lapsista
nappaa puisen puukon ja lähtee juok-
semaan ympäri kielipesän pihapiiriä.
Ohjaaja seuraa lapsen touhua ja menee
hänen luokseen. Ohjaaja pysäyttää lap-
sen, kyykistyy hänen eteensä ja kysyy:
Lávego du áhčči viehkat niibi giedas?
(Ruukaako sinun isäsi juosta puukko
kädessä?)

Saamelaisen varhaiskasvatuksen ytimen
muodostavat kulttuuriset arvot, jotka
ovat kaiken saamelaisen kasvatukselli-
sen toiminnan lähtökohta. Saamelainen
varhaiskasvatussuunnitelma jakaa kas-
vatuksen kulttuuriset arvot seitsemään
kokonaisuuteen, jotka ovat kiinteästi
yhteydessä toisiinsa. Ne ovat identiteetti,
yhteisöllisyys, luontoyhteys, perinteiset
elinkeinot ja toimeentulo, sukupuol-
ten välinen tasa-arvo ja ihmisyyden rauha
ja sovinnollisuus sekä monikulttuuri-
suus. (Saamelaiskäräjät 2009, 12.) Näitä
arvoja täydentää Saamelaisen varhais-
kasvatuksen arjen käytäntöjen opas, jo-
ka lisää arvoihin myös kielen ja saame-
laisen taiteen ja luovuuden (Saamelais-
käräjät 2013, 9).

Balto (2008, 57) jaottelee saame-
laisen kasvatuksen kulttuuriset arvot

Kuva 2. Saamelaista varhaiskasvatusta yhdistävät kulttuuriset arvot (Saamelaiskäräjät 2013, 9).

viiteen pääkokonaisuuteen siten, että yhteys luontoon (*oktavuohta lundui*), pärjääminen (*iešbirgejupmi*), omatoimisuus (*iešrádálašvuohta*), kestävyys (*gierdevašvuohta*) ja vapaus (*friddjavuohta*) ovat holistiseen ihmiskäsitykseen pohjautuvan saamelaisen kasvatuksen painopistealueita. Saamelaisessa kasvatuksessa holistisella ihmiskäsityksellä tarkoitetaan pyrkimystä kasvattaa lapsia pärjäämään monipuolisesti elämän eri osa-alueilla. Näkemyksen mukaan ihminen pär-

jää ja selviytyy sitä paremmin mitä monipuolisemmin hän asioita taitaa. Monipuolisesti asioita taitavan vastakohtana pidetään yhden asian ihmistä, jonka pärjäämismahdollisuudet ovat rajalliset ympäristössä, jossa tarvitaan monipuolisia taitoja. (Aikio 2010, 49.)

Kielipesässä holistista kasvatuskemystä toteutettiin arjen toiminnoissa päivittäin. Eräänä tutkimuspäivänä kielipesässä pidettiin laavustelupäivä, jolloin kaikki toiminta tapahtui laavussa ja sen ympärillä ulkona. Ennen päivän toimia kielipesäohjaajat kertoivat kodassa tulen ääressä istuville lapsille siitä, mitä he päivällä tekisivät. Parkin haku ja vasanmerkkaukset olivat töitä, jotka olivat lapsille tuttuja ja joita heidän perheissään oli tehty. Lapsille oli tärkeää päästä tekemään näitä samoja töitä. Kuten saamelaisessa kasvatuksessa yleensäkin, kielipesäohjaajat kertoivat ja ohjeistivat lapsia kertomuksella, johon liittyi oikeita ihmisiä.

Istumme kodassa tulen ympärillä ja yksi ohjaajista kertoo lapsille, miten hänen isänsä on aamulla lähtenyt metsään korjaamaan aita, joka on tärkeä työ. Nyt olisi myös heidän vuoronsa lähteä korjaamaan kielipesän poroaitaa, jotta he saavat vasat aitaan ja voivat aloittaa vasanmerkkauksen.

Saamen kielen omaksumisesta

Kielipesän toiminnan keskiössä on saamenkielinen toiminta. Toiminnan tavoitteena on saada lapset omaksumaan saamen kieli arkisten toimintojen kautta. (Saamelaiskäräjät 2009, 8; Äärelä 2016, 160.) Väitöstutkimuksessani kielipesäohjaajat pyrkivät luomaan kielipesästä kielellisesti rikkaan ympäristön, joka herkistää lapset kielen omaksumiselle. Kielipesän saamenkielisen ympäristön luovat saamea puhuvat ohjaajat, saamenkielinen media, vierailijat sekä isomat jo saamea puhuvat lapset. Kielipesäohjaajat käyttävät kieltä aktiivisesti koko ajan sekä toistensa että lasten kanssa. Saamen kielen käyttö perustuukin vuorovaikutukselle, jossa sekä ohjaaja että lapsi olivat aktiivisia osallistujia. Alla oleva esimerkki on ruokailun yhteydessä käydystä keskustelusta, jossa kielipesäohjaaja epäsuorasti, mutta varmasti ohjasi lapsen puhumaan saamea:

Lapsi: Saisinko lisää maitoa?

Kielipesäohjaaja: Maid? Loddi girdii almmis?

Lapsi: Oaččošingo mielkki?

Lapsi: Saisinko lisää maitoa?

Kielipesäohjaaja: Mitä? Lintu lensi taivaalla?

Lapsi: Saisinko maitoa?

Tutkimuksessani kielipesäohjaajat toivat esille, kuinka lapsen kielen oppiminen alkaa ensimmäisestä päivästä kielipesässä. Karita Mårdin (1997, 27–35) mukaan se, että kielikylyyn aikuiset ymmärtävät myös lasten (toista) äidinkieltä, luo lapsille turvallisuuden tunteen erityisesti kielikylyyn alussa. Lapsen tulivat kielipesään erilaisista kieliympäristöistä ja heidän kielen kehityksensä oli yksilöllistä riippuen myös ikävuodesta, jona he aloittivat kielipesässä. Syksyllä aloittaneet lapset omaksuivat kielen siten, että joulukuussa he jo ymmärsivät ohjeistukset ja yleisimmät fraasit, joita kielipesässä käytettiin. Kielipesäohjaajan mukaan kielen omaksuminen lähti perussanastosta:

Niin ja sitten niinkö tavallaan niitten kanssa, niille aina rupattelee tai laulaa tai jotain että tulee semmosia tuttuja lauluja ja tuttuja sanoja. Hyvin perussanastoahan se aluksi on. Että on ne värit ja vaatteet, siskot, veljet, äidit ja nämä lähisukulaiset. Ja niinkö ehkä ihan näitä ensimmäisiä numeroita ja niinkö tämmöstä se noitten pienten kanssa ihan tämä alku.

Tutkimukseni mukaan kokonaisvaltaista kielen omaksumista tukee kaikki toiminta kielipesässä. Kieltä heräteltiin ja aktivoitiin erilaisilla lauluilla ja leikeillä, jotka toistuivat kielipesässä usein ja näin jäivät lasten mieleen. Kielipesässä rutii-

nit olivat olennainen osa kielen omaksumisen tukemista ja osa kielipesän tiedostettuja tekniikoita. (Äärelä 2016.) He olivat esimerkiksi keksineet omia yhteisiä leikkejä, jotka kannustivat saamen kielen käyttöön ja monien perinteisten taitojen, kuten joikaamisen, kehittämiseen. Yksi tällainen leikki oli joikuhoppa:

Katson lasten intoa, kun ohjaaja kertoo voivansa olla hippa. Lapset lähtevät nauraan juoksemaan ympäri pihaa ohjaajan yrittäessä ottaa heitä kiinni. Joka puolelta kuuluu lasten joikaamista. Joikaaminen on turva.

Kielipesässä ohjaajat loivat positiivisen ja lämpimän ilmapiirin saamen kielen omaksumiselle. Tavoitteena oli lisätä viestintää yksilöiden välillä, ennen kaikkea lasten keskinäistä vuoropuhelua. Ohjaaja saattoi nimetä asioita sekä kuvata, miten kohde toimi ja mitä se teki pelkän nimeämisen sijaan. Jos lapsi ei tiennyt jotakin sanaa, ohjaaja saattoi sisällyttää sen lauseeseen ja näin toistaa uuden sanan. Tällä tavoin kielipesässä käytettiin aktiivisesti Heidi Harju-Luukkaisen (2007, 133–135) nimeämiä kielikylpypäiväkodin tiedostettuja pedagogisia menetelmiä lapsen kielen omaksumisen tukemiseksi. Tällaisia tiedostettuja pedagogisia menetelmiä ovat esimerkiksi rutiinien käyttö, kertaaminen, epäsuora virheiden korjaaminen ja kie-

lellisenä mallina toimiminen. Vastamalla aina aktiivisesti lapsen kysymyksiin aikuinen vahvisti lapsen kielen oppimista. Lapsi oppi kulttuurinsa perusarvoja sosiaalisissa tilanteissa (ks. myös Carrera-Carrillo & Rickert Smith 2006, 1–2; Juuso 2009, 34–35).

Kielen omaksumisen kannalta kielipesäryhmän kokoonpano on myös merkityksellinen. Jokainen kielipesäryhmä on erilainen ja jokainen kielipesävuosiakin on erilainen. Kielipesäohjaajien mukaan lasten kielen omaksumiseen vaikuttaa kuitenkin positiivisesti se, että ryhmässä on eri-ikäisiä lapsia. Heidän mukaansa pitempään kielipesässä olleet lapset tai lapset, jotka jo hallitsivat kieltä, edistävät pienempien lasten kielen omaksumista. (Äärelä 2016, 166.)

Saamen kielen omaksumisessa yhdeksi merkittäväksi tekijäksi muodostuu kielen ja kulttuurin yhteys. Kieli on sidonnainen kulttuuriin ja sisäisiin ilmaisiin. Vuolab (2000, 13) painottaa, että äidinkieli on ihmiskunnan arvokkain perintö. Ilman kieltä jokainen sukupolvi olisi pakotettu löytämään uudelleen tavat suojautua kylmältä, myrskyltä, tuulelta, lumelta tai sateelta. Kielen avulla mielikuvitusta voi kehittää loputtomiin. Jos kieli kuolee, Vuolabin mukaan katoaa myös ihmisen tuhansien vuosien kokemuksen tuoma viisaus. Ihmiset käyttävät kieltänsä kertoakseen tarinoita, joi-

katakseen, lukeakseen runoja, leikkiäkseen sanoilla, keskustellakseen ja kertoakseen vitsejä toisilleen.

Pohdintoja tulevasta

Edellä olen esitellyt saamenkielistä kielipesätoimintaa saamelaisen kasvatuksen ja kielikylvyn toteuttamisen kontekstissa. Olen esitellyt väitöstutkimukseeni nojautuvan kielipesäpedagogiikan peruserätyksiä ja niiden toteutusta, mutta toisaalta osoittanut miten suurina liminaalitalan aiheuttamia haasteita toiminnan toteuttamisella edelleen on. On selvää, että kielipesätoiminta perustuu saamelaiseen kasvatukseen ja sen arvoihin, jotka kumpuavat saamelaisesta yhteisöstä ja sen rikkaasta kulttuuriperimästä. Saamelaisella yhteisöllä on tavoitteena kasvattaa lapsista ympäröivässä yhteisössä monipuolisesti pärjääviä ja selviytyviä ihmisiä, jotka ovat osallisia saamelaisessa ja saamenkielisessä yhteisössä, mutta myös pärjäävät muissa yhteisöissä.

Liminaalitalan tuoma epävarmuus toiminnan rahoituksesta, riittävistä työntekijäresursseista ja toimintaa ohjaavien dokumenttien epätarkkuus pitävät saamenkielisen kielikylvyn marginaalissa, jossa toimintojen kehittäminen ja kehittyminen on vaikeaa. Tästä huolimatta kasvatustieteen ammattilaiset ovat kuitenkin pyrkineet aktiivisesti toimi-

maan tilanteen parantamiseksi.

Väitöstutkimukseni tulokset osoittivatkin, että kielipesäohjaajilla on merkittävä rooli kielen siirtämisessä lapsille. Kielikylypöpettaja tasapainottelee työssään kahden tärkeän roolin välillä; hänellä on sekä pedagoginen että kielellinen rooli (ks. Mård 1996, 31). Pedagogista roolia toteuttaessaan kielikylypöpettaja valitsee toimintamenetelmiä, joiden avulla lapset oppivat päivähoitossa asetetut tavoitteet. Pedagogisen roolin rinnalla kielikylypöpettajalla tulee olla vahva kielellinen rooli, joka vahvistaa ja kehittää lasten kielen omaksumisen valmiuksia. Näiden kahden pedagogisen ja kielellisen roolin lisäksi saamenkielisen kielipesän ohjaajalla on vielä kolmas rooli, vähemmistökielen elvyttäjä.

Saamenkielinen kielikylypy on näihin vuosiin saakka ollut nimenomaan varhaiskasvatuksessa toteutettua saamen kielen elvyttämistä. Saamelaiskasvatusta ja saamelaispedagogiikkaa koskevaa tutkimusta on tehty erityisesti viimeisen kymmenen vuoden sisällä. Tutkimukset ovat tuoneet esille saamelaisen kasvatuksen ja saamelaisen opetuksen toteuttamista ja sen haasteita, sekä laajasti toiminnan pedagogisia käytänteitä. Lisäksi edellisten perusopetuksen opetussuunnitelman ja varhaiskasvatussuunnitelman uudistusprosessien yhteydessä pyrittiin vahvasti luomaan

saamelaisyhteisön omaa näkemystä varhaiskasvatuksen ja opetuksen toteuttamiseksi.

Kielipesätoiminnan tulisikin perustua saamelaisen varhaiskasvatuksen mukaisiin suunnitelmiin, joista tukea käytännön työhön voisivat ammentaa erityisesti kielipesäopettajat ja ohjaajat, joiksi olen heitä tutkimuksessani kutsunut. Esimerkiksi Utsjoen kunnan uudessa varhaiskasvatussuunnitelmassa käsitellään laajasti saamenkielisen varhaiskasvatuksen painotuksia. (Utsjoki 2017, 23–28.) Sodankylän kunnan pohjoissaamenkielisten kielipesien varhaiskasvatussuunnitelma (Sodankylä 2017) pohjautuu täysin kielipesäpedagogiikkaan ja sen toteuttamiseen varhaisen täydellisen kielikylyyn yksiköissä. Sodankylässä on myös perustettu saamenkielisen kielikylyyn seurantatyöryhmä tukemaan kielikylyyn toteuttamista ja suunnitelmien päivittämistä. Saamelaisalueen kuntien ja saamelaiskäräjien yhteistyössä vuonna 2009 laatima saamelainen varhaiskasvatussuunnitelma (Saamelaiskäräjät 2009) vaatisi myös pikaisista päivittämistä sekä valtakunnallisesti toimintaa ohjaajavan roolin, sillä se luo saamelaiselle varhaiskasvatukselle ja kielipesätoiminnalle yhtenäiset normit.

Saamen kielen elvyttäminen tapahtuu tässä ja nyt. Se vaatii aktiivisia toimia toteutuakseen ja laajamittaista yhteis-

työtä yltääkseen kaikkialle sinne missä saamelaisperheet sitä tarvitsevat. Toisaalta samalla luodaan perustaa saamelaisen kulttuurin arvoihin ja kasvatusotteeseen pohjautuvaan saamelaiseen varhaiskasvatukseen. Vaikka saamelainen varhaiskasvatus perustuu ikaikaiselle tavalle kasvattaa lapset osallisiksi ympäröivään yhteisöön, on se toimintana varsin uutta länsimaisen varhaiskasvatuksen kontekstissa. Tästä syystä saamelainen varhaiskasvatus, kasvatus ja opetus tarvitsevat näitä laajoja tukitoimia. Lopulta kysymys on kuitenkin saamelaislasten oikeudesta oman sukunsa kieleen ja kulttuuriin ja sen yhteyden palauttamisesta, minkä assimilaatiotoimenpiteet katkaisivat.

LÄHTEET

- Aikio, Aimo (2010) *Olmmošhan gal birge. Áššit mat ovdđidit birgema*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Balto, Asta (1997) *Sámi mándáidbajásgeassin nup-pástuvvá*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Balto, Asta (2008) *Sámi oahpaheaddjit sirdet árbevirolaš kultuvrra boahhtevas buolvvaide*. Dekoloniserema akšuvdnadutkamuš Ruota beale Sámis. *Dieđut* 4/2008. Sámi allaskuvla.
- Bergroth, Mari (2015) *Kotimaisten kielten kielikylypy*. Selvityksiä ja raportteja 202. Vaasa: Vaasan yliopiston julkaisuja. https://www.univaasa.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-617-3.pdf
- Carrera-Carrillo, Lore & Rickert Smith, Annette (2006) *7 Steps to Success in Dual Language Immersion. A Brief Guide for Teachers & Administrators*. Portsmouth: Heinemann.
- Eerola-Pennanen, Paula (2017) *Kulttuurinen moninaisuus varhaiskasvatuksessa*. Teoksessa Eeva Hujala & Leena Turja (toim.) *Varhaiskasvatuksen käsikirja*. Juva: Bookwell Digital.

Fishman, Joshua A. (1991) *Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.

Grant, Carl A. & Sleet, Christine E. (2005) Race, class, gender and disability in the classroom. Teoksessa James A. Banks & Cherry A. McGee Banks (toim.) *Multicultural Education. Issues and Perspectives*. 5. painos. Hoboken, NJ: Wiley, 61–83.

Harju-Luukkainen, Heidi (2007) *Kielikylpydidaktiikkaa kehittämässä. 3–6-vuotiaiden kielikylpylasten kielellinen kehitys ja kielikylpydidaktiikan kehittäminen päiväkodissa*. Turku: Åbo Akademi University Press.

Harju-Luukkainen, Heidi (2013) Kielikylpy Suomessa varhaiskasvatuksen kentällä – Mihin suunta tulevaisuudessa? *Journal of Early Childhood Education Research* 2 (1), 2–23.

Helander, Nils Ø. (2016) Ohppojuvon ja sohojuvun giella. Gielladidolašvuohta ja čalamáhttu ja guovtgeielatvuohta. *Diedut* 1/2016. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.

Huss, Leena (1999) *Reversing Language Shift in the Far North: Linguistic Revitalization in Northern Scandinavia and Finland*. Acta Universitatis Uppsaliensis. Uppsala: Universitet i Uppsala.

Juusoo, Jane (2009) *Válddán giellan ruovttoluotta*. Nesseby: Isak Saba guovddáš.

Keskitalo, Pigga, Määttä, Kaarina & Uusiautti, Satu (2011). Toward practical framework of Sámi Education. *British Journal of Educational Research* 1 (2), 84–106.

Keskitalo, Pigga, Lehtola, Veli-Pekka & Paksuniemi, Merja (2014) Johdatus saamelaiden kansanopetuksen ja koulunkäynnin historiaan. Teoksessa Pigga Keskitalo, Veli-Pekka Lehtola, & Merja Paksuniemi (toim.) *Saamelaiden kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*. Siirtolaisinstituutti, tutkimuksia A 50. Turku: Painosalama Oy.

Keskitalo, Pigga, Määttä, Kaarina & Uusiautti, Satu (2014) Saamelaispedagogiikan perusteet. Teoksessa Pigga Keskitalo, Satu Uusiautti, Erika Sarivaara & Kaarina Määttä (toim.) *Saamelaispedagogiikan ydinkysymysten äärellä*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 89–109.

Keskitalo, Pigga (2019). Kulttuurisensitiivinen saamelainen varhaiskasvatus – Pedagogisia työkaluja. Teoksessa Maria Peltola, Pigga Keskitalo & Rauni Äärelä-Vihriälä (toim.) *Saamelaisen varhaiskasvatus nyt - arvot, käytänteet ja osallisuus arjessa*. Acta Universitatis Ouluensis F Scripta Academica 13. Tampere: Juvenus Print, 129–139.

Laiti, Marikaisa (2018) *Saamelaisen varhaiskasvatuksen toteutus Suomessa*. Acta Universitatis Lapponiensis 376. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Laurén, Christer (2008) *Varhain monikieliseksi. Kielen oppimisen teoriaa ja käytäntöä*. Jyväskylä: Gummerus.

Märd, Karita (1996) Kielikylpyopettajan kaksi roolia päiväkodissa. Teoksessa: Martina Buss & Christer Laurén (toim.) *Kielikylpy: Kielitaitoon käytön kautta*. Vaasa: Vaasan yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja 13/1996, 31–45.

Märd, Karita (1997) Kielikylpyopettajan on osattava roolinsa. Viisivuotias on tyytyväinen itseensä, utelias ja vielä tarpeeksi lapsellinen oppimaan uutta kieltä. Teoksessa Pertti Lehesvuo (toim.) *Kielikylpyllä suu puhtaaksi*. Vaasan yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja 14. Vaasa: Vaasan yliopisto, 31–45.

Olthuis, Marja-Liisa, Kivelä, Suvi & Skutnabb-Kangas, Tove (2013) *Revitalising Indigenous Languages. How to Recreate a Lost Generation?* Bristol: Multilingual Matters.

Pasanen, Annika (2015) *Kuávsui ja peeivičuová. 'Sarastus ja päivänvalo'. Inarinsaamen kielen revitalisaatio*. Akateeminen väitöskirja. Uralica Helsingiensis 9. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Porsanger, Jelena & Guttorm, Gunvor (2011) Building up the field of study and research on Sami traditional knowledge árbediehtu. Teoksessa Jelena Porsanger & Gunvor Guttorm (toim.) *Working with Traditional Knowledge: Communities, Institutions, Information Systems, Law and Ethics*. Diedut 1/2011. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla, 98–125.

Rahko-Ravantti, Rauna (2016) *Saamelaisopetus Suomessa: Tutkimus saamelaisopettajien opetustyöstä suomalaiskouluissa*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Saamelaiskäräjät (2006) *Saamelaiden kestävän kehityksen ohjelma*. <https://docplayer.fi/17424802-Saamelaiden-kestavan-kehityksen-ohjelma-2006.html> (Tarkastettu 30.6.2019.)

Saamelaiskäräjät (2009) *Saamelainen varhaiskasvatussuunnitelma*. Inari: Saamelaiskäräjät.

Saamelaiskäräjät (2013) *Saamelaisen varhaiskasvatuksen arjen käytäntöjen opas 2013*. Inari: Saamelaiskäräjät.

Seurujärvi-Kari, Irja (2012) *Ale jaskkot eatniigiella. Alkuperäiskansaliikkeen ja saamen kielen merkitys saamelaiden identiteetille*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Sjöberg, Sannina, Märd-Miettinen, Karita, Peltoniemi, Annika & Skinnari, Kristiina (2018) *Kielikylpy Suomen kunnissa 2017. Selvitys kotimaisten kielten kielikyllyn tilanteesta varhaiskasvatuksessa, esiopetuksessa ja perusopetuksessa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Sodankylän kunta (2017) *Sodankylän kunnan pohjoissaamenkielisen kielipesien varhaiskasvatussuunnitelma 2017*. Sodankylä: Sodankylän kunta.

Utsjoen kunta (2017) *Utsjoen kunnan varhaiskasvatussuunnitelma*. Utsjoki: Utsjoen kunta.

Vuolab, Kerttu (2000) Such a treasure of knowledge for human survival. Teoksessa Robert Phillipson (toim.) *Rights to Language. Equity, Power and Education*. Mahwah, NJ & London: Lawrence Erlbaum Associates, 13–16.

Äärelä, Rauni (2016) *Dat ii leat dušše dat giella. Se ei ole vain se kieli: Tapaustutkimus saamenkielisestä kielipesästä saamelaisessa varhaiskasvatuksessa*. Acta Universitatis Lapponiensis 335. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

FT Rauni Äärelä-Vihriälä on saamenkieliseen kielipesäpedagogiikkaan ja kielikylpyyn perehtynyt tutkija ja opettaja. Hän toimii apulaisprofessorina Saamelaisen korkeakoulun opettajakoulutuksessa Norjan Kautokeinosissa. Äärelä-Vihriälän väitöstudium on ensimmäinen saamenkielistä kielipesätoimintaa koskeva tutkimus ja tuottaa tietoa kielipesän pedagogista käytänteistä. Tutkimus on osa saamen kielten elvytystä koskevaa tutkimusta ja siksin erittäin ajankohtaista.